

MÁRKUS BÉLA

A költő egyszemélyes pere

NAGY GÁSPÁR: MŰLIK A JÖVŐNK

Az a „posztmodern affinitás” (Thomka Beáta), amelyik a nyelvi alakzatok alakításában, szétbontásában és összerakásában, a grammatikai egységek elemeire osztásában, egészen a hangokig, ismert verssorok és klasszikus idézetek, közmondások és szólások, frázisok torzításában és bővítésében nyilvánul meg, általánosan: egy-egy régi szó, fordulat felfrissülésében, új perspektívába állításában — nos, ez az „új” érzékenység, az az idézés, az allúzió, a parafrázis, a kölcsönzés lehetőségeivel sűrűn élő apocérikusság, ez az irodalmi és nem irodalmi közlésformák között a különbségeket megszüntető posztmodern igyekvés hosszú ideje már, hogy Nagy Gáspár költészetének „kert”-jében szép termést hoz, kiállításra érdemes mintaszavakat és -mondatokat.

A „szaltószabadság” korai nyelvi leleményét, az „agyroncstelepek”-et; az „apródiák”-at későbből, a „helybenzsákbanfutás”, a „tömegsírhaza”, a „falragaszkodom”, a „táncreakció” versszavait, a „csupán lábujjlenyomatokat kér tőlem [...] a Tél” humoros panaszát, a „has- és szómenése van” pásszusát, aztán a lélegzetvételt a kényelmes, könnyű járás cipőreklámjának szövegéhez társító „ólomtüdőben minden időben” sorát vagy az egykori politikai jelszóra visszhangzó szentenciát: „azé a vers, aki megengedi”; a rádiósvetélkedő címére rájátszó kérdést, a „szót, hangot emelni, / költővitézek, ki mer ma?” találatát, végül az „utolsó szó lován” példáját.

Az irodalmi utalások között ott van a „Megfogyva is és törve is / mi már itt alig élünk” didaktikus ellenkedése, ott az „önként és dalolva sem / vállalt böjt” kihirdetése, aztán a József Attilához fohászoló vers hiányos idézete: „taníts, segíts megvallani: »nem oly becses az irhám...«”, továbbá a legmerészebb, a szabadsághiányra is ráduplázó „rohadunk a forradalomban”, végül a „damašzkuszi sugárúton” metaforája, amely csaknem egy évtizedes találmánya Nagy Gáspárnak.

S ha ma is az a modernség *mércéje*, amit Rimbaud óta állítanak, hogy tudniillik mennyire veszik át az uralmat a versben a hétköznapi szavak, a nyers, durva valóság szavai, a prózai és banális kifejezések, akkor Nagy Gáspár fölötte száll e lécnak. Kész ő is — saját kívánalma szerint — „fölröbbantani” a „költészet felhalmozott készleteit”, és kész szembenézni az ugyancsak a francia szimbolista állította problémával, feltenni minden művész alapkérdését, az „abbahagyását”, a hallgatását. „Hát innen folytassátok / tovább! Én nem sejtem, / miként és hogyan lehet” — Rimbaud *súgja* ezt, már a második kötetben, az 1978-as *Halántékdob*bal. Bizonyosságául a

megszólalás bizonytalanságának. S bizonyságául annak, hogy a költői pozíció, szerep bizonytalanná válása is a költői mesterség belső dolgaira tereli a figyelmet.

A versnek a mindennapokhoz, a prózai beszédhez való közelítése, készleteinek emlegetett felrobbantása, a költőiség varázslatának eloszlatása, hatástalanítása nem új fejlemény e pályán. Jóllehet, első verseit — az egyik címét idézve — *Három kézjeggyel* láttamozta, a megformálás művessége, a dikció választékossága és emelkedettsége, a metaforikus beszéd ereje és eredetisége nem mutatta sem Petőfi, sem Ady vagy József Attila, sem pedig a negyedik példázatos előd, Nagy László keze nyomát. Már a *Koronatűz* (1975) „haszon-talan”-nak nevezte a költőt; több volt benne a kétely, s még több az ön-ironia, semminthogy a megidézett klasszikusok egyenes ági leszármazottjaként, közvetlen folytatójaként képzelte volna el magát. Önszemléletétől távol volt minden pátosz, „boldogtalan költemény”-ről szólt, amelyet egy „vers-kéz / versláb” „az éj / leple fölött virrasztva” „kávéabrakból” varr össze. „Redukált időben” létezni, amikor „se vers se megváltó evezés / hazák leplombált tengerein” — ezzel az érzéssel küszködött, ezzel a tudattal íródott a legtöbb darab. Verzállal kiemelve hangzott a kérés: „MENTSÉTEK... / meg a verseket”; úgy tűnt föl, rögtön a pálya elején, hogy alább kell adni a Nagy László-i igénynél, s ez a költészet nem csak megoldó, de megítélő hatalom sem lehet. „Remeg a tollam, nem íté!” — nyilvánította ki a Kormos István-nak ajánlott „*Jézusos fejlehadjva*”. „Írni / a szó egyetemes súlytalansági állapotában” — ezzel a sziszifuszi feladattal számolt, illúziótlannul, eltökélten, mígnem Camus tanácsát — „Az undort... fordítsuk makacssággá” — is megfogadva, s az „aknákon sétálgató, vízen járó / vállalkozások izgalmá”-tól is megkísértve el nem jutott a reményig, hogy a művész teljesítheti feladatát, ha megőriz, „gondosan rejtve” minden titkot, és akkor a „többi már a titkokat előhívók kérlelhetetlenségén, hűségén és a papírminőségén múlhat”.

Őrzés, kérlelhetetlenség, titok, hűség — kopottas szavak. Korszerűtlen szemléletre, ómódi felfogásra vallók, amennyiben a művészet társadalmi küldetését, a művész feladatvállalását, szolgálatetikáját hivatottak kifejezni? Azok — amennyiben van tértől s időtől független korszerűség. S amennyiben mosolyogni való konzervativizmus kéreti számon a korszerűségen a mondani-valót — lásd a költő Görömbei Andrásnak adott nyilatkozatát.

Kellett a francia egzisztencialista emlegette makacsság, kellett a legelső Nagy Gáspár-kötet legelső versében idézett „megátalkodottság” ahhoz, hogy a mondanivaló idejétmúlt fogalmát használni merje. És kellett a nem metafizikai, de nagyon is evilági remény: „a versek frontideje eljön”, a költő a „földi pörök” — a harmadik kötetének címe ez (1982) — nyertese lehet. E harcias eltökéltséghez hozzátartozott az önbiztatás, a „vagyunk kevesen vallani” tudata, az „egy élére állított vers sokat tehet” hite. A földi pörök vívója földön túli dimenziókban mutatkozott. A költő az, akit „az álmokba befogtak”; az, aki álomváltó, képzeletszabályozó, szabadságfékező, reményszabotőr, kétségoszlató. A költők, a fényes kézjegyűek holtukban is „megannyi földalatti lézerágyú, / semmivé-hamuvá lövik a gyáva papíríveket”. E romantikus beállítású csatához, pörhöz szükség volt ellenfélre, szükség programra és persze, szükség a tiszta, fegyelmezett tudatra is, nehogy úgy járjon, mint az „1556—57-ből” „főllelt janicsárnapló” fiktív szerzője: „Több-ször elfelejtem, hogy kinek a katonája vagyok”.

Az induló Nagy Gáspár sem az ellenfél, sem a program megnevezésében nem sietett eredeti lenni. Ahol igen, ott némi keresettséggel léket kapott tengerről, keserű ízű kikötőről szolt, „megtorpedózott álmaink egybeterelt kirakodóvásárá”-n zsúfolt össze rossz hangulatot s képet, mint aki „zavarait a toronyépítésnek” észleli ugyan, ám okát adni annál kevésbé tudhatja, minél inkább úgy véli, „népem átért”, a hitelenség csak őt fenyegeti. Annyi kortársához hasonlóan, havaztatta ő is az időt; előbb több évre nyújtott őszt jövendőt, majd szabályos telet, amikor a „földre hó, az emberre föld” jön, s amikor hó hull, havazik „százféle csapdára is”. Ehhez az új összefüggések láttatására aligha alkalmas metaforahasználathoz olyan program társult, amely a szabadságharcok, parasztmozgalmak történetéből merítette példaképeit, beilleszkedvén a haladó forradalmi hagyományok ugyancsak sokszor felrajzolt körébe. „Csak márciust szeresse / hamura lángot hordjon nyelve” — szolt a felhívás; Petőfi, Segesvár, Arad neve tűnt fel, és lobogott, világolt a „régirégi tűz”, Dózsáé, a parasztkirály koronájáé. Az elsüllyedt csatatér, a történelemszünet nemzedéki élményeivel való szembesülés közben aztán egyszer csak felpiroslott „október vérző levélbrokátja” — ám hogy a „beőszült március” mitológiájából, Utassy Józsefék és Farkas Árpádék, az Elérhetetlen föld és a Kapuállító szerzőinek hatása alól nehéz lesz kitörni, azt a *Halántékdob* is bizonyította. A Tüzem, lobogóm! extázisát vágyva „vízre simult lobogók”-at észlelt, és bár az egyre szaporodó bibliai utalások, képek egyikével hírül adta, hogy látta a „körzeti heródesek gyarmatait”, e látványt még nem kötötte októberhez, még nem keresett, mint majd a Földi pörökben, „egy fölismerhetetlenre / pofozott őszi hónapot”.

Innentől kezdve váltja fel a tavaszmitológiát az őszi, az „elbátortalanult tavaszi lobogók”-kal szemben „az őszi hónap is / szabadon hullatja levelét”. Már ekkor szinte kihívó 1956 októberének vállalása — alig próbálkozik allegóriákba öltöztetni. A Moszkva térre „bezümmög” a „kitömött 56-os busz”, „várakozásunk menetrendjéhez tárgyilagosan is igazodva”; másutt „októbervér” fröcsköl az asztalra. Ebből a látomásból természetesen sarjadnak ki a *Kibiztosított beszéd*, a negyedik kötet (1987) azonos szemléletű versei. „Október vértanús lapjai”-t idézi meg az egyik, a másik „az őszi nagyvadászat”-ot az elmúlással játszatja egybe, a következő viszont az „állomásokon szóltan utasok”, az „ötvenhatosok hatvannyolcasok / hetvenhatosok nyolcvanegyese / és főleg tömegesen egyesek” seregét vizionálja.

Itt látszik igazán: ahogy ötvenhat októbere a költői magánmitológia középpontjába került, úgy erősödött az egyedüllét, az egyedülvalóság, az elszigeteltség tudata. A versek nem panaszolják, hanem állapotként regisztrálják, nem kis öntudattal, e kivételes helyzetet, bárha előbb mindössze ennyi a cél: „maradni állni lenni” a „fény közepén”, amikor „egyetlen lámpa ég ebben a városban”. Természetes feladatként kínálkozik „letisztázni” a „sötétség egyenletét”, amelyik — s ez is magától értetődő — nem többismeretlenes; nagyon is egyszerű, a legkevésbé sem bonyolult képletek szerepelnek benne. Az állatképletekből feltűnnek a semmi, a homok vándorai, a jelzővel külön is minősített „szegény sivatagjáró napkeleti ürgék”, ugyanebből a seregtől a „benyaló legyek”, továbbá az Illyés megidézte csahosok, a magánszorgalmú kutyák hasonmásai, és még tovább a „gyanútlanul” szalmát rágcslók, a „gyanútlanul most még szamarak”. Ezt a szemléletet összegzi a „zsiráf-temető” képe, másrészt az egybeterelt nyáj körül nyaldosó csikaszkoké, har-

madsorban a korszak „mamuttetemét” megörökítőé. E totalitás ellenében semmi esély a jellemzett tér s idő emberivé alakítására. A lírai én életérzésének objektivációjaként olyan közeg jelenik meg, amely nem tűri a többértelműség titokzatosságát, sejtelmességét. A sötétség titoktalan; a látványban ott a magyarázat. Az önmagát megszólító vagy a közvetlenül, személyesen megnyilvánuló lírai személyiség közege a *Három megjegyzés: egy válasz* című vers szerint a „lezsugorított akolban sötét éjjel” való létezéssel egyenértékű. Ugyanez másutt „istállósötét”-nek neveződik vagy — kevés képi-nyelvi invencióról tanúskodván — a „változatlan az éj” kinyilatkoztatásába torkollik. Csak ez a sötétség és reménytelenség tér vissza a „cellamocok” vagy a „siralomházi éjszaka” képében. A kiszolgáltatottság szelidebb változata az „Egyutas” erdőé, ahol az ösvények csak a lírai személyiség háta mögött nyílnak — a válogatott versek címadó költeménye, a *Múlik a jövőnk* (1989) látomása szerint.

Jól mutatja ez is, hogy a magánmitológia felépítése és az egyutas haladás képzete összetartozik: mindkettő elszigetel a külső világ szigorú érték-szemléletétől, egyszersmind kizár a jövő dimenziójából. A korábban a történelmi távlatokra is néző tekintet egy pontra szegeződik. A konokság, macacság erősödik fel: harcot csak a mában lehet vívni. Ezért sokat mondó kötet cím a *Kibiztosított beszéd*. Tudvalevő, hogy a fegyver kibiztosítása a harci készség, a készenlét, a célra tartás jele; közvetlenül a lövést megelőző mozzanat.

A költészetben az ellenfél leterítésének, megsemmisítésének módja: a néven nevezése. Mintha az ősi, ráolvasó, mágikus funkció éledne föl: meg kell nevezni, amitől szabadulni akarunk. Nagy Gáspár gyilkos szarkazmusa, megsemmisítő ironiája nem sok lehetőséget nyújt az áttételes értelmezésre. A szavak másodlagos jelentésére is keveset bíz. Állításai a szó szoros értelmében „valódi ítéletmondatok”. A lírikus igényt tart arra, hogy kijelentését igazként fogadjuk el, hogy a ténylegesen fennálló dolgokkal, körülményekkel azonosíthatóak legyenek. E tekintetben is jól működik az egyik nyilatkozat feltárta önismeret: bár tudja, hogy a hagyományos líra körein belül marad, ha a „kemény rákérdések hajlamát” nem tagadja meg magától, mégsem igyekszik a valóságra utaló, referenciális funkciót a szigorúan költői, poétikai funkció alá rendelni. Ritka az olyan költemény, amelyiknek a teljes szövege adna módot az áttételes értelmezésre, amelynek a vershelyzete következetesen áttételes volna — mint amilyen a „gőzgyűlés”-t vagy a „szénszünet”-et megjelenítőé —, s ne egy szókapcsolaton, minősítő szón múlna a sugallat. Az értékelő és érzelmi viszonyulást nyilvánvalóvá tevő, szavakkal kifejezett, explicit mozzanatok uralják a Nagy Gáspár-költészetet: „De / tűnünk tűnődünk / a legtöbbje és jobbja is / csak befelé / némán — // És hümmögünk: / ez volt a föld / és ez volt a kor / ahol és amikor / élnünk adott / kifosztva bénán”.

Ez volt a kor... — szól a verscím, és ha utólag rekonstruálják majd a „pangás” évtizedeit, költői önszemléletét és társadalombírálatát, akkor Nagy Gáspár alapján épp olyan bizonyossággal tehetik, mint például Petri György költészete nyomán. Mert azt nézve „megmenthetetlenül személyes” (Radnóti Sándor) az ő művészete is, hogy sok az alkalmi jellegű, az eseményekre közvetlenül reagáló vers, lírai glossza, és programja: egyutas magánprogram; akciója: az „október”-mitológia érvényre juttatása, életre keltése. A könyör-

telen számvetés, a maró gúny versei előtt több volt ugyan a megengedő-joviális gesztus („repül a gép, jó ha eszméje ép: / nem mi kormányozzuk, nem mi navigáljuk”), és nagyobb — főleg az utóbbi időkben — az önismétlés, a metaforák, motívumok (pl. foci, utazás, repülés) gépies használatának a veszélye — a kort mégis változatosan, sokszínűen nevezte meg. Már a *Halántékdobban* „roncsidő”-t szerepeltetett, kontinensnyi álmok vesztőhelyéről beszélt, „agyroncstelepek”-ről, a létezését a hullaházban való lüktetéssel rokonította. A küzdelem egy kép szerint ahhoz volt hasonlatos, mint amikor „a nyíl megáll sültalma köretben”. Az ország „átvert madarak kalickája, édes hazája”, szembetűnő jellel: „valaki fél / e történelemben”.

Nem a teljes elutasítás, nem a totális szembehelyezkedés, a mindent uraló csömör jellemzi a *Földi pörök* korszemléletét sem. A lírai személyiség nem helyezi oppozíciós szerepbe magát; humorral, iróniával oszlathatóknak véli a „teli torokból szálló kód”-öt. „Hangolás közben” van vagy még inkább — az egyik ciklus címével szólva — „hangtompítók”-at használ. Nyelvi játékokat árultak el a legegyszerűbben, hogy a „dőló remények”-et megállíthatóknak, feltámaszthatóknak vélte, helyreállíthatóknak a menetrendet, melyből az „átvillant mozdony / megint évszaknyit késik”. Csupa mulasztás, késlekedés mindenütt, ám a végleges illúzióvesztés, a végletes kilátástalanság nem kísértette meg Nagy Gáspár költészetét. Ha az idő „mozdulatlan testé”-t látatta is, ha „nyári rothadás”-t érzékelt is, a „mégis”-hagyomány szellemében hitt a feltámadásban, bibliai képhez, s nem a természet megújulásához vagy a forradalmas március legendájához kötve azt: „Most kell a sírból kiszállni, / most kell börtönünk megutálni végleg”.

A *Kibiztosított beszéd* kötete hullámozó ötletességgel az ismert megnevezéseket és minősítéseket váltogatta a korról s időről szólván. A „tengernyi hazugság” közhelyével értékelt; a menetrendek csatlakozási „csalafintaságain” — találó önminősítés — „hümmögött”: elemző szigor és következetesség kevésbé jellemezte. A fricskákból kijutott azoknak is, akik „háttal utaznak / egy / közelebről meg nem határozott / helyileg is érdektelen / célvonattal / már ODA se —” — úgy tetszett, úgy tetszetett azonban, hogy az ODA még megvan; a kétely nem hatolt a gyökerekig. Az egészre — noha hangsúlyozta: „változatlan az éj”, és „söprik a reményt / a koszos havat az ország szájába” — többször nézett „fintorokkal”, mint keserű reménytelenséggel. Talán épp a *Halálon túl* című költeményében megidézett Illyés Gyulától leste el a titkot: a beszéd kibiztosított fegyverével mosolygósan tartott célba. Míg nem félreütötték a kezében a tollat. De ez már az *Örök nyár; elmúltam 9 éves* históriája, e párt-, kor- és irodalomtörténeti érdekességű és jelentőségű versé. Azé a költeményé, amelyről belügyes jelentések számolatlanul íródhattak. Esztétikai elemzés alig. A kevesek közül való Czigány Lóránt itthon kevésbé ismert, példás kisesszéje. A negyven szóból álló művet a tizenhatodik századi históriás énekekkel rokonítja a postscriptumbeli ragrímek használata miatt, s amiatt is, mert a főnévi igenév csupa nagybetűvel írt „NI” végződése „tipográfiai rím”-ként felelget a vers lépcsőzetesen tördelt fő részében szintén háromszor megismételt „Nincs sehol” keményhangúan kopogós, abszolút tagadására. Vagyis — állapítja meg Czigány — a tipográfia és a tartalom duális egységben teljesedik ki, ugyanúgy, mint annak idején a históriás ének a maga dallamával. Az Örök nyár... negyven szavából kilenc, tehát majdnem a vers negyedrésze, határozott névelő, mely kétszer a sírt, kétszer a testet,

kétszer a csontot és háromszor a gyilkosokat határozza meg, ha nem nevezi is néven őket — így az elemzés —, feszesre fogalmazott indulatú vádoló, számonkérő hangúnak hallva ezt a Nagy Gáspár egész pályáján is meg- és elhatározó szerepű lírai glosszát. Azét a költeményét, amely megjelenési idejétől — 1984. október, Új Forrás — kezdve kikerülhetetlenül október mitológiája felé fordította a költőt, hiszen a monogram 1956 mártírjának, Nagy Imre kivégzett miniszterelnöknek a betűjele egyszerre volt sugallatos, mint egy titok, és felhívó erejű, mint egy jelszó. „Égbetiport metafora”-ként alkalmas, önmagában is, mítoszteremtésre. Kijelölte a beavatottak körét, nevet adott a nem hétköznapi lénynek, legendás hősnek. E monogrammal fogalmazott program többé nem hagyta Nagy Gáspárt — sem eltérni, sem eltéríteni.

Ettől kezdve, de még inkább a párt- és kultúrposztosok hazugságlavináját, meg a Tiszatáj szerkesztőinek kálváriáját elindító, maradandó emlékülvers, *A fiú naplójából* közlése (1986/6) után ő maga is legendaszerepbe kényszerült. A bátor költő szerepébe, aki Júdásnak merte nevezni kora vezető politikusát, a mindenható párt első emberét, a nép szeretett „János bácsi”-ját, Kádár Jánost. Hogy a Tiszatáj közölte költeményt nem Júdás-Kádár ihlette, ez az irodalmi legendák képződésének és hatásának törvényszerűségei szerint teljesen mellékes tényezőnek bizonyult. Elhanyagolhatónak az a küzdelem, amelyet Nagy a költészetben belül, az igazmondásért, a mondanivaló közléséért szinte indulása óta folytatott. S jelentéktelennek tetszett az a körülmény, hogy az 1956 és 1958 dolgában perújrafelvételt bejelentő Örök nyár... után közölt költemények a történelmi perben való ítékezés jogát mintegy vissza is vonták a lírai éntől, csakhogy az egyszemélyes perében győzhesse erővel.

A költői küzdelem legelőbb játékos formát öltött; levenni a képet a versről, mint tejszint a tejről; kihajtani a nagy versgallért; bizonyos számú szótaggal összefoglalni a reményt. Az, hogy igyekezett felépíteni „valami lelkiismereti hiányt”, és szegyenpírt keresett a jövő arcra, sejtette, készül valami homályos feladatra. Ezért is különböztetett már ekkor, a *Halántékdob* darabjaiban, szociális érzékenységre vallón, a „kisikló életeket” vivő versek, „írógép-vonatok”, valamint a „semmi szigonyát / a banális nagyhalon” átverő „konkrétvers”-ek és „szövegek” között. Aligha követte volna el a Nagy László fogalmazta valóságos vétket, aligha akarta a megszokotthoz idomítani a költészet új törekvéseit, amikor — főként a *Földi pörökben* — ösztűz alá vette őket. Ki maga is sűrűn élt a tipográfiai, vizuális kiemelés lehetőségeivel, szívesen szótördelt és rögtönzött, azt tudta a hazai modern kísérletezések legnagyobb bajának, hogy a „semmi tündöklő árnyalatait” akarják „k(-iá-)rusítani”, s az „ún. nyelvkritikus költészet” sem egyéb a „mellényelvelés finanszírozott nyelvénél”, s hogy az itthoni „neoneo” líra nem tesz mást, mint a „többféle megnevezés látványos eszközeivel kussol a lényegről”, nem teljesíti a Végel László megfogalmazta parancsot, nem nyugtalanít a nyugtalanságban. A költői szó pontosan azt hiányolja tehát, amit Domokos Mátyás úgy fogalmazott meg, hogy a „posztmodern labirintusai — Minotaurusok nélkül” valók, „valódi kockázatok és veszélyek nélkül zakathatnak a nagyon-nagyon neo-nouveau avantgárd Disneylandjának ártatlan szellemvasútjai”. Velük nem vállal közösséget Nagy Gáspár, tőlük különíti el magát. Hiába siet aztán romantikus lelkesültséggel egy közösségbe vonni az „í- / rogató” embereket, hogy ők azok, akik „bomlaszt- / ják és nem épí-

tik amit a nem-deviánsak su- / gárzó hittel és jellemmel magasra tornyol- / nak”, az egység megképzésére nincs remény. Deviánsak és nem deviánsak oppozíciójából nem épülhetnek azonos célok, nem szerveződhetnek közös ér- / tékek. A költők táborában ott az egyik csoport, amelyik a „nyelvével nyal”, s ott a másik, akinek a verse viszont „szélben áll [...] és szemben”.

A *Kibiztosított beszéd* és a válogatott kötet új verseket tartalmazó cik- / lusának a tanúsága szerint az újabb Nagy Gáspárnak nem remeg már a tol- / la, de ítél, nagyon is. „Apologéták a köbön”, „roppant-gerincű fiúk”, „bizan- / tin”-fiúk — szólnak a pamfletbe illő szakaszok, valódi ítéletmondatok az áru- / lásban verhetetlen társakról. Mind megválogatatlanabbak, nyersebbek, közna- / pibbak — s nem költőiek: „é- / pül- / nek kis takony-romok”; „Mint vastag / bőru mocsári állatocskák / fújtatnak és sütkéreznek a jelenben [...] panaszo- / san bögnek olykor”. Az utóbbi idézet helye, az *Egy vizsgálat szerény gyanúja* című vers dátumozása — 1984—1986 — a két, országos vizsgálat alá vetett / vers megjelenésének idejét jelöli. Tanúsítván: amikor ráébredt, hogy támasz- / kereső mozdulatával hiába fordul a társadalmi állapotokra vétót mondó költői / hagyományok felé, akkor arra is rájött, hogy csak a képzeletében kelhetnek / életre azok a társak, akik „elviselhetetlenül egyszerű kérdőjeleket / rajzolnak / a levegőre” s „tiltott szavakkal hálnak naponta”.

Társtalanul, támasztalanul két megoldással vetett számot. „Tervszerűen / elhagyhatónak” látva magát, a „szótalanságban” kezdett hinni, a nyelvből / való emigrálás foglalkoztatta; az, hogy a „hangzásoknak háttal” fel kell füg- / gesztenie a költői létet. A rimbaudi mellett a másik út a „most már egye- / dül” öntudatával erősített volt. Az egyszemélyes per végigvívásának akara- / táig vitte el. „Türelmem / mint / évelő gyomnövény / kiüríthatatlan / tollam- / ba fulladt / fekete tintám / kiüríthatatlan / ezért / lehetőség szerint / a lehe- / tetlent / és tüstént / a halthatatlant / végtére is / a nevezhetetlent / és / szükségképpen / a mondhatatlant” írta tovább a *Panaszfalra*.

A *fiú naplójából* ezért válhatott annak a fiatalembernek a lírai történeté- / vé, aki annyiszor és már-már monomániás gépiességgel a „fiúk”-hoz való vi- / szonyában határozta meg önmagát. Mint több, ez idő tájt született műnek, / ennek a fókuszában is a történelem és a társadalom egyetlen pillanata, ese- / ménye helyett a személyes élet eseménysora, az egyéni lét krízishelyzete áll. / A címbeli fiú az Örök nyár..., a korábbi vers körül — Hubay Miklós minő- / sítését használva — mint „bökvers körül támasztott vihar”-t az emberi-költői / sors megrázó élményeként éli meg.

„Térdben elkaszabolt”-nak, „csupa kisbetűs / közlegény”-nek tudta ma- / gát más versek lírai hőse is. A mind szubjektívabb önkifejezés lehetőségeivel / két, egymással szorosan összefüggő módon kísérletezett. Egyrészt összezsugo- / rította a teret s az időt, elhalványítva az itt és mostra utaló vonásokat. Pa- / radox módon ennek az időtlenítő-egyetemesítő, a mindennapi esetlegességeket / az aktualitások fölé emelő szándéknak a jele a mitikus, biblikus motívumok / használata is. Különösen feltűnő — és a versbírák emellett teljesen érzéket- / lenül mentek el —, ahogy az ismert Júdás-motívumot többször elővette, / mint egy kristályosodási pont köré sűrítve az idézeteket és parafrázisokat.

Az indulástól kezdve észrevehető volt: a tárgyak és a lírai személy vi- / szonylataira, az objektív valóságra utaló szavak szaporodásával egyenes / arányban csökkennek a bibliai allúziók. Vagyis Nagy Gáspár pályáján épp a / fordítottja történik annak, amit a politikai vizsgálók hittek: a Koronatűz

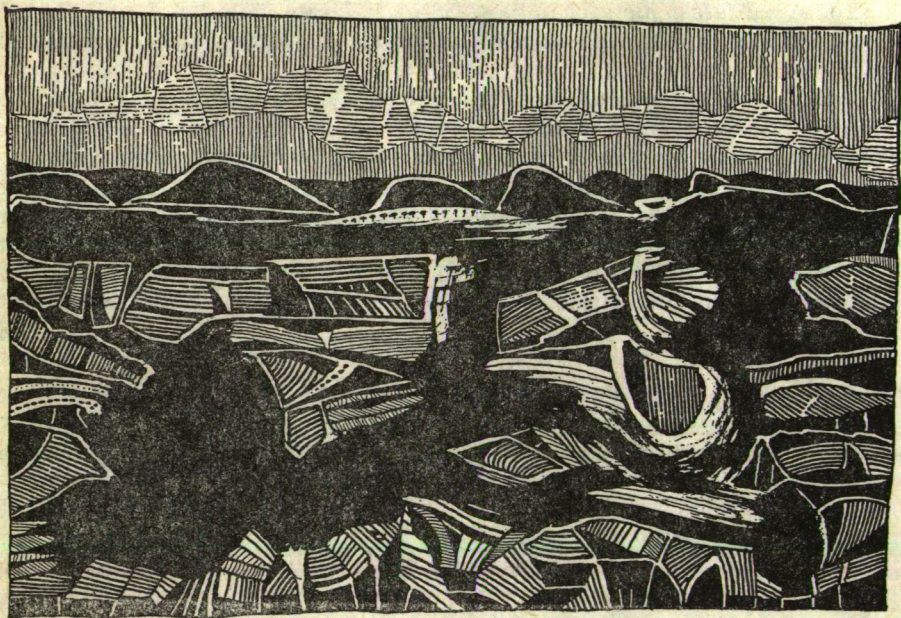
után a szakrális-bibliás nyelv mind inkább szekularizálódott és profanizálódott, hogy talán a *Földi pörök*ben eljusson odáig, az érzelmi semlegesség állapotáig, amely nem restell áhítatból blaszfémiába csapni át, vulgarizálni. Miközben az első kötet kérdését — „Ez lenne Bethlehem?” a másodiknak pontosan ugyanazon a helyén az „El kell érnünk Betlehembe!” felszólítására cserélte föl, maradt valami változatlan: a „Júdások bőezüstje” már a *Koronatűz*ben is „riadót” csörgött, hogy majd a *Halántékdob* pergésétől elnyomva a *Földi pörök* mutassa meg ismét az „árulás színezüstjeit”. A *Kibiztosított beszéd* aztán hírül vitte a „ravasz / szólamokba szédült fényes árulás”-t, hírül, hogy „Jézus és Júdas / egyazon szívbe itt könnyen belefér”, továbbá, hogy a „júdások” gyanútlanul serdülnek föl. Okkal lehetett félni, hogy Utassy József gyűjteményes kötete, a *Júdás-ídő* végleg kifakítja ezt a toposzt. Az viszont nem okozhatott aggályt, hogy a motívumhasználó a politikai sandaság gyanújába keveri magát. Nagy Gáspár annál kevésbé tarthatott a hatalom érzékenységétől, mivelhogy az ugyanerre a motívumra épülő verse, az *És egy se ...* (Alföld, 1986/3) visszhangtalan maradt.

„Szavaikat / becsomagolják / begöngyölik / színezüstözött / harminc rétegű / fóliába” — indult ez a vulgáris szocializmusképzettel, a kommunizmust mint elérendő állapotot tételező dogmatikus felfogással vitázó költemény. A *fiú naplójából* ugyancsak versindító helyzetben szerepelteti a bibliai motívumot, s ha amott a tárgyi világ „fóliája” szolgált a költői rekvizitum frissítésére, akkor itt a növényi világ ezüstnyárfájára várt ugyanez a szerep. A művészi szféra „teremtett világa” törvényeinek semmibebevételével lehetett csak fóliarétegek, illetve a fa égvyűrűinek számából az 1956-tól 1986-ig terjedő időt „kiolvasni”. A lehangsúlyosabb helyen, a vers tengelyében áll az a metafora, a „maszkabál”-é, amelyik kizárja, hogy az álarcos mulatság, az alakoskodó színjáték metaforájába 1956-ot helyezte volna a költő. Ez a bál az *Örök nyár ...* körül állt; az arról a versről folyt tárgyalás-, vizsgálatssorozat az indítóélmény.

Művön kívüli szempont, hogy a „bökvers”, a históriás ének fogadtatása mennyire indokolta ezt a beállítást. A *fiú naplójából* szerves építése, belső logikája szubjektíve hitelesíti a képhasználatot. Mert a történeti igazság keresése közben emberi hitványságokra lelt a lírai én. Ezért szégyelli önnön hiszékenységét, vakságát. Nem tudja, „hogyan viselem tartósan a szegyet”, a cserbenhagyott ember szégyenét, azt, hogy barátai „fele-Barátai” lettek. A hős nem a történelmi perben foglal állást. A vers perében felsorakozott tanúk maszkabálja undorítja. A „gyávaság”, a „rémület hókuszpókuszai”, a „szegényes alkuvások” „vénei-ifjai”, a fölösleges morgó, „ideológiamentes csontokon” edződött „független kutyák” — az emberi nemnek olyan tenyészet, sőt preparátuma látszik, amelynek a pusztá mutatóványa zaklatottá teszi a lírai ént. E zaklatott, nyugvó pontját nem lelő lelkiállapot hiteles érzékeltetője a versbeszéd csapongása, az ún. önmegszólító verstípusból a vallo-másosba váltás, az egyes második személynek („eljönnek ablakod alá”, „csupán el kéne hinned” stb.) az egyes elsővel való váltakozása („nem tudom még” stb.). A *fiú naplójából* végül is ennek a zaklatott állapotnak, a „másképp” — másért — másért — másképp” ismétléseivel is nyomatékosított változtatási kényszernek a költeménye. Kifejező a cím: a gyermekien naiv fiúnak a csalódottságtörténete és válságrögzítő beszámolója, intésül, tanulságul magamagának szánt feljegyzése: naplója. Az a fiú vall benne, aki kora helyett — kortársaiban csalódott iszonyatosan.

Az új versek ciklusa, a *Tékozlók imája* ennek a csalódottságnak a hangján szól tovább, annál kedvetlenebbül, minél nagyobb az „okossá transzformált barátaim behódolási / kedve”, az önnön „üdvösségükért” konspirálók igyekezete. Habár *A tékozló imája* a „júdásfa-ERDŐ homályát” és a maszkabállal egyjelentésű „nagy majális” gajdolását megtapasztaló lírai én összegző költeménye, ez a periódus mégsem a költői betakarítás ideje. Az erőgyűjtés és a megújulás inkább. Ezért túl átlátszóak, együgyűek olykor az allegóriák, például a sípjával régóta árnyékot követő öregről; ezért koptak el a „meggyöngült irányító-torony” vagy az „ejtőernyősök” szóképei. Az talán nem a költői invenció gyöngülésének a jele volna, hogy az üde, szellemes szerelmi versek tegnapi írója ma a „gyönyör testhorgolású sorain” „végigrohanva” legbelül egy „rejtező közhely”-re lel, rezignációval véve tudomásul, hogy „az egyik / akár a másik / a harmadik” — az viszont már a művészi találékony-ság dolga is, hogy ismét a „derék önszervezők”-nek és újra a „semmi-horgoló poszt-osok”-nak veselkedik nekik. „A nyelv már nem ad világot, / a világ ad bábeli nyelvzsarnokokat, szóterroristákat”?

Annyi vizsgálat, annyi fecsegés, annyi külső feszültség után a legendák homályából kibontakozva, pályája politikai-ideológiai izgalmai után lecsendesedve Nagy Gáspár talán a belső csend idejéhez, a pamfletek, glosszák után talán az elégiák csöndességéhez érkezett el, talán a posztmodern affinitáshoz tért vissza. (*Magvető*, 1989.)

SZENTI ERNŐ GRAFIKÁJA